

УДК 347.965:347.73

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2018-2-85-93>

А. О. Соколов, адвокат, аспірант
Університету митної справи та фінансів

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ (ПОЗАСУДОВИЙ) СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У статті досліджується сучасна модель вирішення податкових спорів в Україні. Автор дає оцінку правовому регулюванню питання з урахуванням характеру спору і предмета, підстав для його виникнення, специфіки суб'єктного складу. Звертається увага на проблеми та перспективи запровадження медіації як альтернативного (позасудового) способу врегулювання податкового спору.

Ключові слова: інститут медіації, податковий компроміс, податковий спір, примирення.

A. O. Sokolov. Mediation as an alternative (extrajudicial) way of resolving a tax dispute in Ukraine: posing the problem

The article deals with the modern model of resolving tax disputes in Ukraine. The author gives an assessment of the legal regulation of the issue, taking into account the nature of the dispute and the subject, the grounds for its occurrence, and the specifics of the subject structure. The article draws attention to the problems and the perspectives of initiation of the institute of mediation as an alternative (extrajudicial) way of resolving a tax dispute. With the help of general scientific and special methods of scientific knowledge, empirical and theoretical levels of research that have been used at various stages, it has been proven that as a result of doubtful efficiency of the DFS, when considering initial and repeated complaints in the administrative appeal procedure as an out-of-court dispute resolution method, as well as due to insufficient funding and excessive workload of the judiciary, and given the increase in court fees, there is an urgent need for the initiation of alternative ways of resolving tax disputes and contributing to the improvement of existing mechanisms protecting the rights of taxpayers.

Key words: institute of mediation, tax compromise, tax dispute, reconciliation, institute of meditation.

Постановка проблеми. Побудова справедливої і передбачуваної податкової системи із прозорими і зрозумілими правилами гри та вдосконалення податкового законодавства з метою наближення його до стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС) є запорукою створення комфортних умов для платників податків на шляху перетворення Державної фіскальної служби України (далі – ДФС) із контролюючого (карального) органу на сервісну службу. Попри це, рішення органів доходів і зборів залишаються дієвим інструментом впливу на суб'єктів господарювання під час досягнення індикативних показників Міністерства фінансів України. DFS як служба, орієнтована на ефективне виконання визначених державою завдань, надалі забезпечує стабільне наповнення бюджетів усіх рівнів (2015 р. – 83,5% [1, с. 2]; 2016 р. – 85,7% [2, с. 2]; 2017 р. – 85,7% [3, с. 3]). Лише за результатами перевірок 2015–2017 рр. (загалом по Україні), органами доходів і зборів донараховано 91,5 млрд грн, що становить приблизно 6% доходів трьох зведених бюджетів України, забезпечених DFS у звітному періоді і свідчить про високий рівень адміністративного тиску на суб'єктів господарювання.

За таких обставин, гарантування державою права платника податку на прозоре вирішення податкових спорів щодо правомірності рішень контролюючого органу є важливим елементом у процесі формування правової і соціально орієнтованої держави. Множинність альтернативних способів урегулювання податкових спорів, а також компетентність, передбачуваність, відкритість та неупередженість учасників процедури вирішення таких спорів покликані забезпечити їх реальне, а не ілюзорне врегулювання, підвищити рівень довіри до DFS.

© А. О. Соколов, 2018

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці, зокрема Н. Бондаренко-Зелінська, Н. Дараганова, О. Спектор та інші, звертають увагу на необхідність законодавчого регламентування нових (альтернативних) способів врегулювання спорів в Україні. Однак єдиний підхід до вирішення питання розроблення концепції цього інституту відсутній. Окремі аспекти адміністративного оскарження в процесі врегулювання публічних спорів досліджували такі вчені-адміністративісти, як: В. Бевзенко, М. Лошицький, О. Миколенко, О. Пасенюк, Р. Кукурудз, В. Теремецький, О. Михайлов, О. Сидельников, І. Сенюта, Г. Ткач, Н. Хлібороб, А. Школик аналізували інститут примирення в адміністративному судочинстві.

Незважаючи на значне наукове зацікавлення окресленою проблемою, питання доцільності застосування медіації як альтернативного (позасудового) способу врегулювання податкових спорів залишається дискусійним та потребує комплексного дослідження і конкретизації. За таких обставин та в умовах наявного реформування ДФС сучасне наукове дослідження має бути виконано з урахуванням предмета податкового спору, підстав для його виникнення, а особливо суб'єктного складу, оскільки однією зі сторін завжди є орган публічної влади – ДФС (посадові особи), який зобов'язаний діяти лише на підставі, способом, у межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України [4, ст. 19].

Мета статті – дослідити практичні та нормативні передумови медіації як альтернативного (позасудового) способу врегулювання податкових спорів, з'ясувати правову природу і принципів її здійснення з урахуванням міжнародного досвіду й окреслення перспектив подальших розвідок.

Виклад основного матеріалу. Податковим законодавством визначено компетенцію контролюючих органів, повноваження й обов'язки їхніх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, що справляються в Україні. Коли платник податків вважає, що орган контролю під час виконання або невиконання публічно-владних управлінських функцій неправильно визначив суму грошового зобов'язання або ухвалив будь-яке інше рішення, що суперечить законодавству або виходить за межі повноважень зазначеного органу, встановлених податковим законодавством, він має право оскаржити таке рішення. Податковий спір як вид публічно-правового спору виникає у зв'язку зі здійсненням органом доходів і зборів (посадовими особами) публічно-владних управлінських функцій, зокрема, на виконання делегованих повноважень, реалізацією платником податків права оскаржити установленим законодавством порядком рішення, дії (бездіяльність) контролюючих органів (посадових осіб).

Причиною більшості податкових спорів є визначення суми податкових та/або грошових зобов'язань платника податків, застосування штрафних (фінансових) санкцій (штрафів), стягнення податкового боргу. Лише у 2015–2017 рр. (по Україні загалом) органами доходів і зборів проведено 13,5 тис. планових та 53,9 тис. позапланових документальних перевірок суб'єктів господарювання, за результатами яких платникам податків донараховано податкових та грошових зобов'язань на 91,5 млрд грн [1; 2; 3]. Ухвалення таких рішень зумовлює появу конфлікту як соціального – для платника податків (ризик втрати частини отриманого доходу на користь держави), так і політичного – для органу контролю (право застосовувати примус для стягнення податкового боргу).

За практикою Європейського суду з прав людини, вимога про визнання протиправним рішення суб'єкта владних повноважень, яке впливає на склад майна платника податків, зокрема шляхом безпідставного стягнення податків, зборів, штрафних санкцій тощо, є майновою. Тобто протиправне винесення органом доходів і зборів рішення є втручанням у мирне володіння майном суб'єкта господарювання, що порушує ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5, п. 50]. Крім того, Вищий адміністративний суд України у своєму листі від 18 січня 2012 р. № 165/11/13–12 констатував, що звернені

до суду вимоги про скасування рішення відповідача – суб'єкта владних повноважень, безпосереднім наслідком яких є зміна складу майна позивача, є майновими [6]. Отже, можливість оскаржити рішення органу доходів і зборів є, серед іншого, безумовним способом захисту гарантованого права платника податків вільно володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю як запоруки економічної незалежності.

За загальним правилом, передбаченим у п. 56.1 ст. 56 Податкового кодексу України (далі – ПК України) [7], рішення, ухвалені контролюючим органом, можуть бути оскаржені адміністративним або судовим порядком. Процедура адміністративного оскарження вважається досудовим порядком вирішення спору [7, абз. 3 п. 56.18 ст. 56].

Адміністративне оскарження рішень органів доходів і зборів здійснюється за правилами податкового законодавства, склад якого визначено в ст. 3 ПК України [7]. Скарга подається до контролюючого органу вищого рівня в письмовій формі. Під час процедури адміністративного оскарження обов'язок доведення того, що будь-яке нарахування, здійснене контролюючим органом у випадках, визначених ПК України, або будь-яке інше рішення контролюючого органу є правомірним, покладається на контролюючий орган. Скарга зупиняє виконання платником податків грошових зобов'язань, визначених у податковому повідомленні-рішенні (рішенні), на строк від дня подання такої скарги до контролюючого органу до дня закінчення процедури адміністративного оскарження. Протягом зазначеного строку податкові вимоги з податку, що оскаржується, не надсилаються, а сума грошового зобов'язання, що оскаржується, вважається неузгодженою. За результатами розгляду скарги контролюючий орган ухвалює одне з таких рішень: 1) цілком задовольнити скаргу платника податків та скасувати рішення контролюючого органу, яке оскаржується; 2) частково задовольнити скаргу платника податків та в окремій частині скасувати рішення контролюючого органу, яке оскаржується; 3) залишити скаргу без задоволення, а рішення контролюючого органу, яке оскаржується, – без змін; 4) зменшити (збільшити) суму грошового зобов'язання.

На думку М. Лошицького, право на адміністративне оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень безпосередньо до них самих або до адміністративних органів, які є вищими в системі ієрархічного підпорядкування, є важливим і необхідним механізмом досудового врегулювання спору між громадянином і відповідним органом [8, с. 146]. Не погоджуємося з таким висновком, оскільки результати діяльності ДФС свідчать про інше: процедура адміністративного оскарження залишається малоефективним для платника податків способом доведення своєї податкової сумлінності, незважаючи на широкий перелік наданих йому прав та обов'язок контролюючого органу і його посадових осіб діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Так, органами доходів і зборів (по Україні загалом) 2015–2017 рр. розглянуто 25 515 первинних та повторних скарг про перегляд 38 903 податкових повідомлень-рішень на загальну суму 101 685,76 млн грн [1; 2; 3]. За результатами розгляду залишено без змін 35 286 податкових повідомлень-рішень на суму 92 273,30 млн грн (90,63%). Крім того, за результатами розгляду первинних та повторних скарг збільшено суму грошових зобов'язань на 35,30 млн грн [1; 2; 3].

Оскільки лише одне податкове повідомлення-рішення з десяти оскаржених адміністративним порядком може бути скасовано органом доходів і зборів цілком або частково, платники податків, з урахуванням строків розгляду первинних і повторних скарг (у середньому від 20 до 60 календарних днів), звикли використовувати наявну процедуру досудового врегулювання податкового спору як спосіб відтермінувати момент узгодження грошового зобов'язання, пов'язаний законодавцем із днем її закінчення (п. 56.17 ст. 56 ПК України) [7].

З розумінням ризиків негативних наслідків узгодження податкових та/або грошових зобов'язань у результаті завершення процедури адміністративного оскарження (або без такої)

платники податків доводять свою правоту в судах за правилами адміністративного судочинства. З урахуванням строків давності, визначених у ст. 102 ПК України [7], платник податків має право оскаржити в суді податкове повідомлення – рішення або інше рішення контролюючого органу в будь-який момент після отримання такого рішення. Порядок здійснення адміністративного судочинства встановлюється законодавством про адміністративне судочинство відповідно до ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства [9] (далі – КАС України). Рішення контролюючого органу, оскаржене судовим порядком, не підлягає адміністративному оскарженню. У разі звернення платника податків до суду з позовом щодо визнання протиправним та/або скасування рішення контролюючого органу грошове зобов'язання вважається неузгодженим до дня набрання чинності судовим рішенням законної сили.

На відміну від процедури адміністративного оскарження, звернення до суду є «платним». За подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень справляється судовий збір відповідно до Закону України «Про судовий збір» [10], ставки якого учасниками процесу інколи сприймаються як перешкоджання доступу до правосуддя. Незважаючи на це, вирішення податкового спору судовим порядком розглядається платниками податків не лише як спосіб справедливого і неупередженого узгодження податкових і грошових зобов'язань, а і як єдина гарантія захисту прав та свобод суб'єктів господарювання.

Так, за даними Державної судової адміністрації України, до окружних адміністративних судів 2015–2017 рр. (по Україні загалом) надійшло 122 548 справ зі спорів щодо адміністрування податків, зборів, платежів, а також контролю за дотриманням вимог податкового законодавства [11], або 15,58% від загальної кількості справ адміністративного судочинства (786 744 справи) у вказаному періоді [12; 13; 14]. Велика кількість справ сприяє збільшенню навантаження на суддів (на кінець 2017 р. кількість суддів окружних адміністративних судів, які мають повноваження щодо розгляду судових справ, становила 407 суддів із 588 за штатом, тобто 69,2% [14, с. 2]) і негативно впливає на оперативність та якість розгляду справ, через що на кінець 2017 р. окружними адміністративними судами не розглянуто 37 617 справ із тих, що надійшли [14, с. 2], зокрема 2 130 справ зі спорів щодо адміністрування податків, зборів, платежів, а також контролю за дотриманням вимог податкового законодавства [11].

Отже, неефективність організації правової роботи ДФС під час процедури адміністративного оскарження рішень контролюючого органу, недостатнє фінансування і надмірна завантаженість справами судової системи, разом зі збільшенням розміру судового збору зумовлюють запровадження альтернативних способів вирішення податкових спорів. Нові форми правового захисту платників податків повинні не скасовувати, а вдосконалювати наявні механізми узгодження приватних та публічних інтересів.

На думку автора, серед відомих способів урегулювання спору без звернення до формальної системи судочинства (переговори, фасилітація, арбітрування, інші процеси) на окрему увагу заслуговує медіація, ефективність якої визнана Європейським співтовариством. Медіація залишається популярною формою врегулювання конфліктів, розвинена в країнах Європи (у Німеччині посередники працюють при судах), у Сполучених Штатах Америки (Національний інститут вирішення диспутів; діють приватні та державні служби медіації), а також активно розвивається на території країн пострадянського простору. Зокрема, відповідні закони про альтернативні процедури врегулювання спорів за участі посередника (процедуру медіації) ухвалено в Російській Федерації (далі – РФ) [15], Республіці Білорусь [16], Республіці Казахстан [17].

Сьогодні процедура медіації в Україні не регламентована на законодавчому рівні, що значно ускладнює її застосування на практиці [18; 19]. Проте це не означає, сторони подат-

кового спору не здатні до діалогу. Навпаки, тенденції розвитку податкових відносин у країні, практичні передумови та запропоновані правовою системою і частково апробовані на практиці механізми свідчать про інше: суб'єкти господарювання й органи доходів і зборів можуть стати партнерами, домовлятися на взаємовигідних умовах.

Так, яскравим прикладом правової передумови та процесуальної можливості запровадження медіації як способу встановлення діалогу між державою та платниками податків є експеримент із податковим компромісом 2015 р. Податковий компроміс – це режим звільнення від юридичної відповідальності платників податків та/або їх посадових (службових) осіб за заниження податкових зобов'язань із податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість за будь-які податкові періоди до 1 квітня 2014 р. з урахуванням строків давності, встановлених ст. 102 ПК України [20]. Платник податків, який вирішив скористатися процедурою податкового компромісу, під час дії податкового компромісу (90 календарних днів із дня набрання чинності законом) за такі податкові періоди мав право подати відповідні уточнюючі розрахунки податкових зобов'язань із податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість, в яких визначити суму завищення витрат, що враховуються під час визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток підприємств та/або суми завищення податкового кредиту з податку на додану вартість.

У результаті проведеного експерименту з донарахованих 2015 р. податкових зобов'язань (36,5 млрд грн) суб'єктами господарювання погашено 7 млрд грн [1, с. 31] (майже 19,2%). Крім того, у результаті досягнення податкового компромісу 2015 р. закрито 449 кримінальних проваджень [1, с. 39]. Отже, ведення тримісячного діалогу між контролюючим органом та суб'єктами господарювання із застосуванням такого інструмента, як податковий компроміс, зменшило кількість адміністративних скарг до контролюючих органів та позовів до суду, а також забезпечило додаткові податкові надходження до бюджету, беззаперечно, поліпшило умови для розвитку в Україні відкритої, прозорої економіки, її детінізації.

Крім того, законодавством про адміністративне судочинство передбачено можливість використання примирення сторін як інструмента врегулювання спору на підставі взаємних поступок, взаємовигідного компромісу. Відповідно до ст. 190 КАС України [9], примирення сторін може стосуватися лише їхніх прав та обов'язків. Сторони можуть примиритися на умовах, які виходять за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Умови примирення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень. Умови примирення сторін затверджуються ухвалою суду. Суд затвердженням умов примирення сторін одночасно закриває провадження в справі.

З урахуванням сучасної специфіки законодавчого регулювання податкових правовідносин в Україні органи доходів і зборів фактично не можуть робити поступки (досягти компромісу) щодо зниження розміру штрафних санкцій чи суми податку, а також щодо тлумачення та застосування норм права, які встановлюють розмір податків. Незважаючи на це, у 2015–2017 рр. (по Україні загалом) окружними адміністративними судами (дані без врахування інформації щодо розгляду справ Дніпропетровським ОАС, Закарпатським ОАС, Львівським ОАС, Чернігівським ОАС та ОАС м. Києва, які відмовилися або не надали інформацію) розглянуто 548 справ, в яких сторони досягли примирення, зокрема 229 (41,79%) справ за участю органів доходів і зборів.

З набранням чинності 15 січня 2017 р. КАС України в новій редакції в державі [9] запроваджено новий інститут, спрямований на досягнення згоди між сторонами спору – врегулювання спору за участю судді, яке можливе до початку розгляду справи по суті, тобто до завершення підготовчого провадження. Суддя спрямовує врегулювання спору за участю судді

для досягнення сторонами примирення. Інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час урегулювання спору, є конфіденційною.

Перелічені процесуальні інструменти, хоча і є елементами адміністративного та/або судового врегулювання спору, покликані врегулювати спір на договірних умовах, а тому є прототипом запровадження в Україні процедури медіації в податкових спорах. Однак унаслідок обмеженої компетенції органів доходів і зборів перелічені процесуальні інструменти не дозволяють сторонам податкового спору з урахуванням спільних інтересів повною мірою самостійно врегулювати спір шляхом ведення переговорів та досягнення взаємовигідного компромісу, що і зумовлює необхідність зміни підходів до вирішення податкових спорів та доцільність запровадження інституту медіації.

У сучасному світі медіація розглядається як переговори сторін за участю медіатора з метою врегулювання спору (суперечок) між сторонами шляхом вироблення ними взаємоприйняттого рішення. Сторони самі обирають спосіб вирішення конфлікту, а мета діяльності медіатора – організувати процес переговорів.

Саме присутність нейтральної сторони під час урегулювання податкового спору – професійного посередника – медіатора, на думку автора, сприятиме ефективності проведення переговорів, у результаті яких принципи сторін поступатимуться їхнім спільним інтересам. З одного боку, медіація дозволить запобігти неправомірному донарахуванню грошових коштів, а з іншого – забезпечити надходження до бюджету, дотримання податкового законодавства.

На відміну від наявної моделі довготривалих адміністративних та судових процедур урегулювання податкових спорів, у результаті яких ухвалення остаточного рішення залишається за самим органом доходів і зборів та/або суддею, процедура медіації сприяє самостійному виробленню й ухваленню сторонами остаточного рішення, що забезпечить ефективність його подальшого добровільного виконання. Крім того, медіація дозволить зекономити час та витрати сторін, зменшити вплив держави (формальний і реальний), а також підвищити рівень правосвідомості платників податків та відповідальності контролюючого органу, забезпечити баланс між публічними і приватними інтересами на шляху побудови партнерських взаємовідносин між сторонами спору.

Нагальність запровадження на законодавчому рівні альтернативних способів урегулювання податкових спорів, зокрема медіації, в умовах розбудови конкурентоспроможної економіки, встановлення сприятливих умов для ведення бізнесу не викликає сумніву, тому давно обговорюється не лише науковцями, представниками бізнесу, але й законодавцем.

У листопаді 2014 р. запровадження інституту фінансової медіації як інструмента забезпечення прозорості та передбачуваності податкової системи задекларовано Угодою про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [21; 35].

У грудні 2014 р. Верховною Радою України зареєстровано (№ 1666 від 28 грудня 2014 р.) проект закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України» (щодо введення процедури медіації) [22], яким, серед іншого, пропонувалося внести зміни до ПК України: доповнити його визначенням поняття «процедура медіації», а також доповнити новою ст. 56–1 з установленням самої процедури медіації. Зазначалося, що процедура медіації – це переговорний процес між платником податків та контролюючим органом, що проводиться за сприяння уповноваженої особи контролюючого органу (медіатора) з метою врегулювання спору шляхом досягнення угоди про податкові зобов'язання. Процедура медіації застосовується щодо неузгодженого грошового зобов'язання, яке визначене в податковому повідомленні-рішенні або іншому рішенні контролюючого органу, яке оскаржене платником податків адміністративним порядком. Платник податків, який бажає врегулювати спір із контролюючим органом шляхом проведення процедури медіації, разом зі скаргою подає відповідну заяву до контролюючого органу, який розглядає скаргу.

Однак, на думку автора, через відсутність комплексних наукових досліджень запропонована модель процедури медіації є недосконалою, фактично дублює наявну процедуру адміністративного оскарження, що ставить під сумнів «незалежність» моделі ухвалення рішень, а процедурні питання прописані абстрактно, через що підстави та способи реалізації органами доходів і зборів їхніх прав і обов'язків під час виконання їхніх функцій незрозумілі. Саме тому перспективи застосування процедури в запропонованій формі на практиці (у разі ухвалення належного закону) є сумнівними в контексті дотримання рекомендацій Рес (2001) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про альтернативні судовим розглядам вирішення спорів між адміністративними органами влади та приватними особами [23].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Національне податкове законодавство потребує інноваційних підходів і креативних рішень для подальшого ефективного розвитку та застосування учасниками податкових відносин, щоби відповідати вимогам часу.

Особливе значення податкових спорів для суспільства та бізнесу зумовлює необхідність запровадження альтернативних, несудових засобів урегулювання таких спорів за збереження судової системи як основного механізму вирішення спорів у державі. На думку автора, шляхом запровадження інституту медіації можна вирішити зазначену проблему. Медіація має стати інстанцією врегулювання податкових спорів із повною юрисдикцією, яка не обмежується питаннями права, а також поширюється на фактичні обставини з моменту ухвалення контролюючим органом відповідного рішення до його остаточної реалізації. Водночас розроблення пропозицій з удосконалення законодавства неможливе без проведення комплексної роботи, спрямованої на:

- аналіз сучасних теоретико-методологічних основ медіації як альтернативного способу вирішення спору;
- визначення правових основ надання послуг медіації на професійних засадах, поширення практики мирного вирішення податкових спорів несудовими методами з метою розвантаження судів та забезпечення збалансованих взаємовідносин між інститутом медіації та судовою системою;
- визначення з урахування закордонного досвіду понятійно-категорійного апарату, основних принципів медіації, правових засад проведення процедури медіації, умов набуття статусу медіатора, особливостей проведення процедури медіації під час урегулювання податкових спорів, механізмів контролю за якістю надання послуг медіації, засад державної політики в зазначеній сфері.

Саме такі завдання подальших розвідок у даному напрямі з метою розроблення концептуальної і нормативної моделі інституту медіації як альтернативного (позасудового) способу врегулювання податкових спорів в Україні на шляху налагодження діалогу та встановлення партнерських відносин між платниками податків і ДФС, іншими учасниками процедури вирішення податкових спорів.

Список використаних джерел:

1. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2015 р.: плани та звіти роботи Державної фіскальної служби України // Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf>.
2. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2016 р.: плани та звіти роботи Державної фіскальної служби України // Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/199244.pdf>.

3. Звіт Державної фіскальної служби України за 2017 р.: плани та звіти роботи Державної фіскальної служби України // Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/223549.PDF>.
4. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (редакція від 30 вересня 2016 р.) // Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Справа «Щокін проти України» (заяви № № 23759/03, 37943/06): рішення, справа, заява від 14 жовтня 2010 р. / Європейський суд з прав людини. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_858.
6. Щодо адміністративних позовів майнового характеру: лист від 18 січня 2012 р. № 165/11/13–12 / Вищий адміністративний суд України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0165760-12>.
7. Податковий кодекс України: Закон 2 грудня 2010 р. № 2755–VI (редакція від 15 серпня 2018 р.) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
8. Лошицький М. Адміністративне оскарження як спосіб захисту прав громадян у діяльності органів публічної адміністрації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Вип. 31 (2). С. 146–150.
9. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 6 липня 2005 р. № 2747–IV (редакція від 14 червня 2018 р.) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
10. Про судовий збір: Закон від 8 липня 2011 р. № 3674–VI (редакція від 28 серпня 2018 р.) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>.
11. Про розгляд запиту від 25 серпня 2018 р.: лист від 28 серпня 2018 р. № інф/С589–18–722/18 / Державна судова адміністрація України.
12. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2015 р.: аналітичний огляд щодо стану здійснення правосуддя / Державна судова адміністрація України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/ogliad_2015.pdf.
13. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2016 р.: аналітичний огляд щодо стану здійснення правосуддя / Державна судова адміністрація України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/TRAVEN_17/ogl_2016_copy.pdf.
14. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2017 р.: аналітичний огляд щодо стану здійснення правосуддя / Державна судова адміністрація України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_NAKAZY/ogl_2017_copy.pdf.
15. Стратегія реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.: Указ від 20 травня 2015 р. № 276/2015 / Президент України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
16. Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации): Федеральный закон от 27 июля 2010 г. № 193-ФЗ (редакция от 23 июля 2013 г.) / Государственная дума РФ. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102140445>.
17. О медиации: Закон от 12 июля 2013 г. №58-3 / Национальное собрание Республики Беларусь. URL: <http://pravo.by/document/?guid=12551&p0=H11300058&p1=1>.
18. О медиации: Закон от 28 января 2011 г. №401–IV (в редакции от 31 октября 2015 г.) / Парламент Республики Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30927376.
19. Про медіацію: проект закону від 17 грудня 2015 р. № 3665 / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=57463&pf35401=369535>.
20. Про медіацію: проект закону від 29 грудня 2015 р. № 3665–1 / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=57620&pf35401=371748>.

21. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань із податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового компромісу: Закон від 25 грудня 2014 р. № 63–VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/63-19>.

22. Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна»: Угода, регламент від 27 листопада 2014 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/file/text/33/f439014n8.pdf>.

23. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо введення процедури медіації): проект закону від 28 грудня 2014 р. № 1666 / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=53239&pf35401=322833>.

24. Recommendation Rec (2001) 9 of the Committee of Ministers to member states on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties: Recommendation Rec (2001) 9, (Adopted by the Committee of Ministers on 5 September 2001 at the 762nd meeting of the Ministers' Deputies); Council of Europe, Committee of Ministers. URL: <https://rm.coe.int/16805e2b59>.